

איסור נחלה ללויים

מבואר בקראי דפרשת שופטים (דברים יח:א-ב) איסור נחלה ללויים בארץ ישראל.¹ נחלקו הראשונים בבבא בתרא (קכב ע"א) אם איסור זה נוהג ג"כ לעתיד לבא או לאו, הרשב"ם (ד"ה ועוד) כתב דיש חלק לשבט לוי לעתיד לבא ולכן ליכא איסור לעתיד לבא, אבל הר"ן (שם) חולק עליו דיש איסור אפילו לעתיד לבא. כדי להבין מחלוקת זו, צל"ע באיסור זה באופן כללי.

א. טעם האיסור

מה הטעם של איסור זה? כתוב בפרשת עקב (י:ח-ט), "בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית ה' לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו עד היום הזה; על כן לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו, ה' היא נחלתו כאשר דבר ה' אלקיך לו." נראה פירוש הפסוקים דכיון שהלויים צריכים להיות פנוי לשרת ה' אין לו זמן להיות עוסקים בנחלה. והרמב"ם (הל' שמיטה ויובל יג:יב) כתב הטעם על פי פסוק זו, "ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו מפני שהובדל לעבוד את ה' ולשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים

¹ וכן מצינו איסור זה בפרשת קרח (פרק יח), חד פסוק לגבי כהנים (פסוק כ') וחד פסוק לגבי לויים (פסוק כ"ד). כתב הריפ"פ בפירושו על הרס"ג (מצות ל"ת רלב) דיש ב' לאוים נפרדים, אע"פ שאין אחד מממוני המצוות מונה ב' לאוים לכהנים ולויים. ובענין חילוק בין כהנים ללויים, עיין בתוספתא (ביכורים א:ד) שר' מאיר סבר כהנים מביאין בכורים אבל אין קורין, אבל לויים מביאין וקורין דערי מקלט חשיב נחלה לגבי לויים אבל לא לגבי כהנים. וכן ע"ע מש"כ בצפנת פענח, דכהן חלל אין לו חלק בערי מקלט אבל ממזר לוי יש לו חלק בערי מקלט. אפשר שכל אלו תלויים בחילוק בין בקדושת הגוף של כהן לקדושת הגוף של לוי. וע"ע מש"כ הר"א ליכטנשטיין בענין זה בקובץ זכר טוב.

שנ' יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, לפיכך הובדלו מדרכי העולם, ולכאורה משמע כמו שפירשתי דכיון שיש חיוב על שבט לוי לשרת ה' אין לו זמן להיות עסוק בקרקע ודרכי העולם. אבל יש קושיא בולטת על הרמב"ם על מה שמחדש שם (הלכה יא), שהאיסור נחלה רק בארץ שנכרתה עליה ברית אבות אבל בארצות הכבושות אין איסור ללויים² – למה אין איסור בארצות הכבושות הלא הטעם של האיסור משום דלויים צריכים להיות פנויים לעבודה, ואם הם עוסקים בקרקע בין בארץ שנכרתה הברית ובין בארצות הכבושות לא הרי לא יהיו פנויים. וכבר הקשה כן הנצי"ב (ספרי פר' קרח פסקא ד' ד"ה אע"פ שלא), ומתוך דהתורה לא חיישא על המיעוט של הלויים שיצאו מארץ ישראל לגור בארצות הכבושות. לפענ"ד אפשר לתרץ דברי הרמב"ם באופן אחר. י"ל דהאיסור נחלה אינו משום שצריך להיות פנויים לעבודה, אלא שיש לשבט לוי

² הראב"ד (שם) חולק על הרמב"ם בב' נקודות. בהשגתו הראשונה, הקשה הראב"ד על הרמב"ם, "אם כן לא יטלו בהם תרומות ומעשרות כי הם היו תחת חלק הארץ, והרמב"ם עצמו סבר דיש לשבט לוי תרומות ומעשרות אפילו בארצות הכבושות. נמצא דהראב"ד סבר תרומות ומעשרות הוי במקום נחלת שבט לוי וכיון שיש ללויים חלק בארצות הכבושות, לפי הרמב"ם אין להם תרומות ומעשרות. ועיין במל"מ (שם) שמדייק מהראב"ד דרק אין מצות נתינה לשבט לוי אבל עדיין יש מצות הפרשה. אפשר לפרש שהרמב"ם סבר שתורמות ומעשרות אינם משום שאין להם נחלה אלא משום חלף העבודה ואין חילוק בין ארץ ישראל לארצות הכבושות. עיין הערה הבאה שתירצתי באופן אחר.

בהשגה השניה, הביא הראב"ד ראייה ממעשה מדין נגד שיטת הרמב"ם, "והכי בבית מדין לא נטלו חלק בישראל אלא בתרומה ובמצוות יוצר הכל יתברך." כלומר, בבית מדין, דהוי ארצות הכבושות, הלויים לא נטלו חלק אלא בתורת תרומה והיינו דלויים נטלו פחות משאר שבטים, ולא כמש"כ הרמב"ם שיש חלק שוה ללויים בארצות הכבושות. אבל הכסף משנה מפרש מעשה מדין באופן אחר, דנמצא ראייה לשיטת הרמב"ם, דהלויים נטלו חלק בבית מדין כמו שאר השבטים שנטלו ומה שנטלו פחות משאר שבטים היתה הוראת שעה. ואפשר שמחלוקת זו שייכת ג"כ למעשר, שאברהם אבינו נתן למלכי צדק מביזת מלחמת הד' מלכים עם הה' מלכים (בראשית יד: כ). וכתב רש"י (שם), "מעשר מכל אשר לו לפי שהיה כהן, דמשמע דהוא נתן מעשר. אבל הרמב"ם (מלכים ט: א) כתב שיצחק היה הראשון להפריש מעשר ולא אברהם, ונמצא דאברהם לא נתן למלכי צדק בתורת מעשר. ואזיל הרמב"ם לשיטתו דחלק הלויים בבית ארצות הכבושות לאו בתורת מעשר הוא. אבל הראב"ד (הל' מלכים שם) חולק עליו דסבר שאברהם הפריש מעשר בראשונה, וזה אזיל שפיר לשיטתו שביזת ארצות הכבושות נתן ללויים בתורת תרומה. עיין מש"כ הרדב"ז דהרמב"ם מיירי לענין מעשר כספים.

עבודה לשרת את ה' ולהורות משפטיו ואי אפשר להיות לשבט לוי חלות שם ועבודה אחרת. ולהיות יורש נחלת ארץ ישראל זהו חלות שם אחרת, ולכן אין שבט לוי נחלה בארץ ישראל. אבל דוקא בארץ שנכרתו הברית לאבות הוי חלות שם יורש נחלת ארץ ישראל אבל בארצות הכבושות ליכא משום תורת יורש נחלת ארץ ישראל, ושפיר יש לשבט לוי נחלה בארצות הכבושות.³

ב. מלקות

ע"פ הבנה זו בשיטת הרמב"ם אפשר לתרץ כמה קושיות על הרמב"ם. עיין ספר החינוך (מצוה תקה) שכתב דאין מלקות באיסור נחלה ללויים משום דאפשר לעבור בלי מעשה, ועוד דניתן לתשלומין. אבל הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל יג:י) חולק עליו וכתב, "ובן לוי או כהן שנטל חלק בבזזה לוקה." הרדב"ז הביא ב' פירושים בשיטת הרמב"ם. בראשונה הוא מפרש שהרמב"ם מיירי באופן שהביזה אינו בעין, אבל אם הביזה עדיין בעין יש חיוב תשלומין. אולם, אוקימתא זו נראה דחוקה. הרדב"ז מפרש בפירוש שני דלאו זה אינו ניתן לתשלומין ומשום הכי אין לוקין עליו, וצ"ב. ואפשר לפרש דאיסור זה אינו מדין ממונות שלקח ממון של אחרים שלא כדין, אלא האיסור חל על הלוי שעשה דבר שסותר העבודה שלו ולכן שפיר יש להבין מה דאינו ניתן לתשלומין.

ג. עורכי מלחמה

מלבד איסור נחלה ללויים שנובע מהעבודה שלהם, הרמב"ם (הלכה י"ב) מוסיף דאין לויים עורכין במלחמה מכח עבודה שלהם.

³ עיין מה שכתבתי בהערה הקודמת לגבי השגה ראשונה של הראב"ד, ואפשר לתרץ באופן אחר על פי מה שתירצתי הכא כהרמב"ם. הרמב"ם מודה לראב"ד שתרומות ומעשרות הוי משום דאין ללויים נחלה ואפילו בארצות הכבושות יש ללויים תרומות ומעשרות דמה שיש להם חלק בארצות הכבושים לא בתורת נחלת ארץ ישראל, ואז עדיין נחשב דאין להם נחלה אפילו בארצות הכבושות ושפיר יש להם תרומות ומעשרות. עיין כסף משנה וצפנת פענח (הל' מתנות עניים ז:ה).

הוספה זו מובנת אם נניח דעורכי מלחמה הוי חלות שם בפנ"ע וסתירה לחלות שם לויים שם משרתי ה' והמורים משפטיו. כלומר, הם חיל ה' (כמש"כ הרמב"ם בעצמו בסוף הלכה זו) ולא חיל המלך.

אכן הלכה זו דאין עורכין במלחמה, סותרת מתני' דסוטה (מג ע"א), וגם מש"כ הרמב"ם (הל' מלכים ז:ח) דכהן גדול שנשא אלמנה או כהן הדיוט שנשא גרושה אין עורכין במלחמה. ומשמע דכהנים הנושאים בהיתר שפיר הויין בכלל העורכין המלחמה. עיין מש"כ במשנת יעבץ (הל' שמיטה ויובל יג:יא) לחלק בין מלחמת מצוה ומלחמת רשות, דשבט לוי פטור ממלחמה בעצם, אבל במלחמת רשות יש כח למלך לכופף אותם להלחם.⁴ חילוק זה מובן לפי הבנת הרמב"ם הנ"ל, שעורכי מלחמה היינו חלות שם שסותרת חלות שם של שבט לוי שהם חיל ה' ולא חיל המלך, אבל כשהמלך כופה אותם להלחם אינם עורכי מלחמה מדין חיוב וחלות שם אלא בתורת כפייה, ואין בזה משום חלות שם.

ד. לעתיד לבא

וכעת נחזור לקושיא ראשונה, מה הסבר המחלוקת אי איסור נחלה ללויים שייך גם לעתיד לבא או לא? לפי הבנה הנ"ל בדברי הרמב"ם, מובן דגם יש איסור לעתיד לבא דנחלה הויא סתירה לחלות שם שבט לוי שהם משרתי ה' והמורים משפטיו, ואיסור זה יהיה נוהג בין בזמן הזה ובין לעתיד לבא. והרמב"ם אזיל לשיטתו דהאיסור נוהג גם לעתיד לבא דהרמב"ם כתב בהקדמה (שורש שלישי) דאין ראוי למנות מצוה שאינה נוהגת לדורות, ובכל זאת מונה הרמב"ם את איסור זה בתרי"ג

⁴ יש ראייה לחילוק זה בגמ' קדושין (כא ע"ב) דאיבעיא להו אי כהן מותר באשת יפת תואר או לא. ורש"י בכמה מקומות (דברים כא:י, סוטה לה ע"ב ד"ה ה"ג) וגם התוס' (סוטה לו ע"א ד"ה כמאן) כתבו דדוקא יש היתר במלחמת רשות. ולכן צ"ל דהגמ' קאי לענין כהן בעורכי מלחמת רשות. המנ"ח (מצוה תקלב) כתב דהרמב"ם סבר דהיתר יפת תואר נוהג במלחמת רשות וגם במלחמת מצוה מפני שהרמב"ם לא הזכיר חילוק זה, וכ"כ הפנ"י (שבת סד ע"א על תוס'). ע"ע במרדכי גיטין (סוף פ' מי שאחזו).

מצוות (ל"ת קסט-קע), ועיין מנחת חינוך (תקה) שהביא ראייה אחרת שזהו שיטת הרמב"ם.

אמנם, עדיין צ"ע מהו סברת הרשב"ם שכתב שאיסור זה אינו נוהג לעתיד לבא. אפשר שהרשב"ם סבר דהאיסור נובע מקדושת הגוף של כהנים ולויים, וכיון שיש להם קדושת הגוף, אי אפשר להם להיות בעל הקרקע שהוא דבר של חול. אולם, לעתיד לבא שארץ ישראל תהיה נצחי (עיין מהרש"א ב"ב קכב ע"א ח"א) וזה תהיה קדושה גמורה, ושפיר יש להם חלק.

ה. ערי מקלט

מצינו בפר' מסעי (פרק לה) מצוה לתת ללויים ארבעים ושמונה עיירות, וצ"ב אמאי עיירות אלו ניתנים ללויים, למרות איסור נחלה ללויים. עיין אור החיים (שם פסוק ב') שמתרץ "הגם שצוה ה' שלא יהיה ללויים חלק ונחלה בארץ, אבל בתורת חסד יתנו להם מתנת חנם ממה שהגיעם." כלומר, אין זה דין נחלה אלא מתנה. ובטעם המתנה, הוסיף האור החיים דשבט לוי צריכים מקום לשבת, וכן כתב הספר החינוך (מצוה תח). אולם, תירוץ זה אינו כ"כ פשוט, דיש כמה מקורות דמשמע שערי הלויים חשיבי נחלת לויים, והדרא קושתא לדוכתא, אמאי ליכא בזה משום איכסור נחלה ללויים.

הנה לקמן הבאנו כמה מקורות המוכיחות שערי הלויים חשיבי נחלה ללויים. איתא במתני' דמעשר שני (ה:יד) מח' תנאים אי לויים מתוודין במעשר שני, או לא. ר' מאיר סבר לא מתוודין, "שלא נטלו חלה בארץ," ור' יוסי סבר מתוודין מפני יש להם חלק בערי מגרש. ומצינו אותה מח' לגבי מקרא ביכורים בתוספתא ביכורים (א:ד) ופסקינן כר' יוסי דלויים מתוודין במעשר שני וקורין בביכורים (עיין רמב"ם מע"ש יא:ז, ביכורים ד:ג).

והנה צ"ב מה בטעמו של ר' יוסי שערי מגרש מחייבות את הלויים לקרות ביכורים ולהתודות במע"ש. ואפשר דערי מגרש לא חשיבי נחלה וכמש"כ האור החיים, אבל כיון שיש מקום לשבת זה סגי להתחייב אותם לקרות ולהתודות. או דלמא, יש לפרש שערי מגרש חשיב נחלה

כשאר השבטים ומשום הכי קורין ומתוודין. עיין בירושלמי מעשר שני (ה:ה) שמפרשים מח' התנאים הנ"ל באופן אחר דר' מאיר סבר, "לבית דירה ניתנו" ולכן לא קורין ולא מתוודין, ור' יוסי סבר, "למחלוקת ניתנו". כלומר, בחלוקת ארץ ישראל ניתנו ערי מגרש ללויים ולכן קונין ומתוודין, ונמצא שהירושלמי מפרש כצד השני שערי מגרש נחשבים כנחלת לויים, נגד מש"כ האור החיים.

עוד נחלקו התנאים במס' מכות (סוף פרק ב') לגבי בני אדם הדרים בערי מגרש, שר' יהודה סבר מעלין היו שכר ללויים, אבל ר' מאיר סבר לא היו מעלין. באיזה שכר מיירי? כתבו התוס' (ד"ה מעלים) דמיירי במס' וארנוניא, "דלא תימא גזירת המלך על הלויים לעכב אותם בעירן". נמצא דרך מדין חשש צריכים להעלות שכר ללויים. אבל רש"י חולק ומפרש שרוצחים מעלין שכר בשביל בית דירה, ונמצא לפי רש"י פירוש שונחלקו התנאים אם הלויים מקבלים שכר לבתי דירה, או לאו. ועיין בירושלמי מכות (סוף פרק ב', ובמע"ש שם) שמקשרת מח' זו למח' התנאים לגבי מעשר שני, ונמצא שר' מאיר אזיל לשיטתו דערי מגרש ניתנו ללויים לבית דירה אבל לא לחלוקה ולכן אין מתוודין וגם כן אין מקבלין שכר. אבל ר' יהודה סבר כר' יוסי דערי מגרש ניתנו ללויים בתורת חלוקה ולכן מתוודין וגם כן מעלין שכר. הרמב"ם (הל' רוצח ח:י) כתב כשיטת רש"י וקי"ל כר' יהודה שמעלין שכר ללויים.

גם נחלקו במקום אחר בגדר ערי מגרש. הגמ' ברכות (כ ע"ב) מסתפקת אי נשים חייבות מדאורייתא בברכת המזון, או לאו ובצד שנשים פטורות, כתב רש"י (ד"ה או דרבנן), "דכתיב על הארץ הטובה אשר נתן לך (דברים ח), והארץ לא נתנה לנקבות להתחלק". והקשו התוס' (ד"ה נשים) על שיטת רש"י ממה דכהנים ולויים גם כן לא נטלו חלק בארץ ולפ"ז יצא שלא יוציאו אחרים ידי חובתן. ולכן מפרשים התוס' שנשים פטורות מברכת המזון דליתנהו לא בברית ולא בתורה, וצ"ע לשיטת רש"י. וכתב השלטי גבורים (יא ע"א בדפי הרי"ף אות ח') דלפי שיטת רש"י כהנים ולויים פטורים מברכת המזון. בתוס' הרא"ש איתא דקושת התוס' אינו אלא אליבא דר' מאיר דמעשר שני דסבר דלא מתוודין. אבל לדידן דפסקינן כר' יוסי דמתוודין שפיר יש נחלה ללויים, וכ"כ המגן אברהם (או"ח ס' קפו ס"ק א).

נמצא ד' מקומות שערי מגרש חשיבי הנחלת לויים – וידוי מעשר, מקרא ביכורים, מעלים שכר, וברכת המזון, וצ"ע שוב, דזהו סתירה לאיסור נחלה ללויים. עוד קשה על מש"כ הרמב"ם בכותרת להל' שמיטה ויובל (אות יט), "שלא ינחל כל שבט לוי בארץ ישראל אלא נותין להם ערים מתנה לשבת בהם," ולמה הרמב"ם מוסיף שנותנין ערי מגרש, והלא זה מצוה אחרת (אות כא). ונלענ"ד שדין ערי מגרש הוי אותו יסוד של איסור נחלה לויים. כלומר, הטעם שאין נחלה ללויים הוא מפני שהלויים הם משרתי ה' והמורים משפטיו, ודוקא משום הכי יש להם חלק בערי מגרש, דדין זה באמת הוי קיום בשרותם לה'. כלומר, כדי שהלויים יוכלו להורות משפטי ה' ולשרתו, צריכים להיות מפוזרים בכל ארץ ישראל ולכן ניתנו ללויים ערי מגרש שהם מפוזרים בכל ארץ ישראל. ולכן מובן למה הרמב"ם כולל דין ערי מגרש במצוות איסור נחלה בכותרת של הרמב"ם, וגם כן מובן למה דין ערי מגרש אינו סתירה לאיסור נחלה, משום דשניהם מקיימים אותו היסוד, דהיינו שהלויים יהיו משרתי ה' והמורים משפטיו.